

Toscane Umbrië - Marche

1 Florence	113
2 Rondom Florence	199
3 Lucca, de Versilia en de Apuaanse Alpen	237
4 Pisa, de Etruskische kust en de Colline Metallifere	271
5 De Maremma	335
6 Siena en de Chianti	365
7 Arezzo en de Casentino	455
8 Umbrië	493
9 De Marche	551

DE REGIO'S VAN DEZE GIDS:
ZIE DE KAART HIERNAAST

Lannoo

Inhoud

Niet te missen8

**Hoogtepunten
van Michelin**12

Reisplanner20

Met het gezin28

DE REIS VOORBEREIDEN

Naar Toscane, Umbrië
en de Marche32

Voor het vertrek35

Toscane, Umbrië
en de Marche
van A tot Z40

Reistips50

Evenementen51

Boeken, films
en series54

mammuth/Getty Images Plus

MEER WETEN OVER TOSCANE, UMBRIË EN DE MARCHE

Welkom in Toscane,
Umbrië en de Marche58

Acht
wetenswaardigheden59

Levenskunst60

Natuur en landschap66

Geschiedenis73

Kunst en architectuur82

Cultuur103

syolacan/Getty Images Plus

STEDEN EN BEZIENSWAARDIGHEDEN

1 Florence

Florence	114
De Duomo en het middeleeuwse centrum.....	126
Piazza della Signoria en de Uffizi.....	138
Santa Maria Novella en omgeving	148
San Lorenzo en omgeving.....	157
San Marco en omgeving.....	164
Santa Croce en omgeving	170
Palazzo Pitti en Giardino di Boboli.....	179
Santo Spirito en omgeving.....	188
Passeggiata ai Colli	195

2 Rondom Florence

De omgeving van Florence	202
Prato.....	212
Pistoia	221
Montecatini Terme	232

3 Lucca, de Versilia en de Apuaanse Alpen

Lucca.....	240
De Versilia.....	253
De Garfagnana	263
De Lunigiana	267

4 Pisa, de Etruskische kust en de Colline Metallifere

Pisa	274
San Miniato	296
Livorno	299
De Etruskische kust.....	305
Elba en het Parco Nazionale dell'Arcipelago Toscano.....	312
Volterra	327

5 De Maremma

De Maremma.....	338
Massa Marittima.....	351
Promontorio dell'Argentario	355
Pitigliano.....	359

6 Siena en de Chianti

Siena.....	366
De Chianti	402
San Gimignano	418
Montalcino	429
Pienza	433
Montepulciano.....	440
Chiusi	448

7 Arezzo en de Casentino

Arezzo	456
Sansepolcro.....	470
Cortona	475
De Casentino.....	483

8 Umbrië

Perugia.....	496
Assisi.....	508
Spoletto.....	521
Todi.....	528
Orvieto	531
Lago Trasimeno.....	537
Città di Castello	541
Gubbio.....	544

9 De Marche

Ancona.....	554
Pesaro.....	565
Urbino.....	572
Fabriano.....	583
Macerata.....	586
Fermo	592
Ascoli Piceno.....	596

Register..... 602

Kaarten en plattegronden..... 615

Woordenlijst..... Achterflap

 Raadpleeg voor iedere plaats ons adresboekje

Niet te missen

Pisa

Pisa strekt zich uit aan weerszijden van de Arno, die met een grote bocht door de stad stroomt. Niet ver van de beroemde Scheve Toren, in het fraaie, gastvrije oude stadshart, zijn nog vele schatten te ontdekken. **Zie blz. 274.**

Crisfotolux/Getty Images Plus

georgeclerk/Getty Images Plus

De Chianti

Het lieflijke heuvellandschap van de Chianti, de grootste en oudste wijnstreek van Italië waar de beroemde classico wordt gemaakt, is bezaaid met kastelen en abdijen. **Zie blz. 402.**

Fani Kurti/Getty Images Plus

Florence

In elke straat en op elk plein van Florence waan je in een kunstgeschiedenisboek. Hier ligt de bakermat van de renaissance en zijn vele grote meestewerken uit die tijd te bewonderen. **Zie blz. 114.**

Siena

Siena is als een verfijnd paleis, met pleinen als zalen en straten als lange gangen. Maar het is ook een arena, waar twee keer per jaar de meest gepassioneerde paardenrace van Italië plaatsvindt. **Zie blz. 366.**

*zetter/Getty Images Plus**ZU_09/Getty Images Plus*

Arezzo

Hier komen het Toscane van dichter Petrarca en acteur Benigni samen. De stad combineert raffinement, elegantie en gezelligheid en houdt de kunst van het goede, eenvoudige leven in ere. **Zie blz. 456.**

Hoogtepunten van Michelin

Florence by night
Qingyao Zhang/Getty Images Plus

♥ **Bekijk Florence by night** vanaf de Piazzale Michelangelo, als de mensenmenigte is verdwenen. De zee van daken, waartussen de verlichte Duomo zich als een kolossaal schip verheft, vormt een magisch schouwspel. Zie blz. 196.

♥ **Kies je favoriete ham** in de Macelleria Falorni in Greve in Chianti, een van de meest bekende en fotogenieke slagerijen in de Chianti. Geniet ter plekke van de lekkernijen onder de bloemrijke arcaden van de Piazza Matteotti. Zie blz. 413.

Bezoek slagerij Antica Macelleria Falorni in Greve in Chianti.
A. Pistolesi/hemis.fr

TOP 5 Wandeltochten

1. Parco della Maremma (blz. 344)
2. Monte Subasio (blz. 514)
3. Parco dei Monti Sibillini (blz. 525)
4. Parco delle Biancane (blz. 332)
5. Monte delle Penne, Isola di Capraia (blz. 322)

De Monte Redentore in het Parco dei Monti Sibillini

Paolo Gagliardi/Getty Images Plus

♥ **Wandel over een fluwelen tapijt** in de lente, van Montichiello naar Pienza of van Bagno Vignoni naar San Quirico d'Orcia. Door de golvende lijnen en intense kleuren van de tarwevelden en grasvlakten lijken de heuvels wel bedekt met een laagje fluweel. De landschappen in de Val d'Orcia staan sinds 2004 op de Werelderfgoedlijst van Unesco. **Zie blz. 436.**

♥ **Voel je Alice in Wonderland** in het Teatro della Concordia in Monte Castello di Vibio bij Perugia, het kleinste Italiaanse theater ter wereld. Op het podium staat te lezen: 'Beschaving laat zich niet meten in vierkante meters'. Het smaakvol ingerichte theatertje werd opgericht door negen families uit het dorp, als hommage aan de idealen van de Franse Revolutie. **Zie blz. 504.**

♥ **Ontspan in de warmwaterbronnen van Bagni San Filippo**, een dorpje tussen de Val d'Orcia en de Amiata, en bekijk de 'witte walvis', een enorme kalksteenformatie die in de loop van de eeuwen is gevormd door de kalk in het bronwater. De natuurlijke bassins in een mooie groene omgeving zijn al bekend sinds de oudheid. **Zie blz. 451.**

Landschap in de Val d'Orcia

Shaiith/Getty Images Plus

6 dagen

Siena en de Val d'Orcia

Route: 230 km over heuvels en langs ravijnen

miralex/Getty Images Plus

Tips: reserveer vooraf het ticket voor de Duomo in Siena; plan een extra dag in als je een wandeltocht wilt maken op de Monte Amiata.

Siena

Dag 1 & 2

Verken de Piazza del Campo, het Palazzo Pubblico, het Museo Civico, de Duomo met zijn crypte en Battistero, het Museo dell'Opera del Duomo en het museumcomplex van Santa Maria della Scala. Blijf twee nachten in Siena (blz. 366).

Fresco van Luca Signorelli in de abdij van Monte Oliveto Maggiore
ajlber/Getty Images Plus

Montalcino

Dag 3

Steek de Crete Senesi over. Luister in de Abbazia di Monte Oliveto Maggiore (blz. 394) naar het gregoriaanse koor. Overnacht in Montalcino (blz. 429).

Chiusi

Dag 4

Bezoek de Abbazia di Sant'Antimo (blz. 430) en Abbazia San Salvatore (blz. 452). Lunch in Radicofani (blz. 451). Wandel op de Monte Amiata en overnacht in Chiusi (blz. 448).

Montepulciano

Dag 5

Bekijk het Museo Archeologico, het Labyrint van Porsenna en de Etruskische graven. Rijd dan via Chianciano Terme (blz. 444) naar Montepulciano (blz. 440) en overnacht daar.

Crete Senesi

Dag 6

Bezicht de Chiesa di San Biagio, de Piazza Grande en het Museo Civico. Ga naar een wijnkelder en lunch in Montepulciano. Rijd over de Crete terug naar Siena via Asciano (blz. 395) of de Sito Transitorio (blz. 396).

6 dagen

De Maremma

Route: 330 km door een ongerepte en onontdekte streek

Odyssey-Images/Alamy/hemis.fr

Grosseto

Dag 1

Bezoek Grosseto (blz. 339) en de ruïnes van Roselle (blz. 341), en lunch in Vetulonia (blz. 342). Breng de middag door in het natuurreservaat Diaccia Botrona (blz. 343). Overnacht in Castiglione della Pescaia (blz. 343).

Parco Nazionale della Maremma

Dag 2

Rijd naar Alberese voor een dag wandelen in de Maremma (blz. 338). Avondeten en overnachting in Talamone (blz. 345).

De Argentario

Dag 3

Verken Orbetello (blz. 355) en de Argentario met zijn stranden en restaurants en ga shoppen in Porto Ercole (blz. 357). Overnacht in Porto Santo Stefano (blz. 355).

Isola del Giglio

Dag 4

Bezichtigt Giglio Castello (blz. 321). Ga zwemmen en picknicken in Giglio Campesi. Overnacht weer in Santo Stefano (blz. 355).

Pitigliano

Dag 5

Bezoek de ruïnes van Cosa (blz. 345). Wandel rond in Capalbio (blz. 346) en lunch daar. Besteed de middag in de Giardino dei Tarocchi (blz. 346) en overnacht in Pitigliano (blz. 359).

Saturnia

Dag 6

Ontdek Pitigliano en houd lunchpauze in Sorano (blz. 361). Bekijk 's middags Sovana (blz. 361), Montemerano (blz. 362) en Saturnia (blz. 362). Overnacht in Grosseto (blz. 339).

Oude windmolen
Geo-K/Getty Images Plus

Marionetten in het Parco di Pinocchio in Collodi, Toscane

► Een ridderavontuur in het Museo Stibbert in Florence.

Hier zijn bijzondere harnassen uit de 16de eeuw te zien; heel speciaal is het harnas van de mytische Giovanni dalle Bande Nere, een beroemde militaire leider. Op zondagochtend verandert de *sala della cavalcata* in een heus slagveld: je hoort paarden hinniken en draven, ridders schreeuwen en zwaarden neerkomen op harnassen. Het lijkt net echt! Zie blz. 155.

► Proeven doen in het Museo Galileo in Florence.

Hier leer je alles over de theorieën en instrumenten van Galileo. In de interactieve zalen of tijdens een rondleiding *con esperienze* kun je ervaren en experimenteren: plaats een dubbele cilinder op een hellend vlak en zie dat hij omhoog beweegt

Let op dit symbool: het staat in deze gids

bij bezienswaardigheden en activiteiten waar ook de kinderen plezier aan hebben.

in plaats van naar beneden! Of kijk hoe een balletje dat bovenaan een gebogen vlak wordt losgelaten, sneller valt dan een balletje dat over een recht vlak rolt en een kortere valweg heeft. Zie blz. 146.

► Een dag in de wereld van Pinokkio in Collodi.

De kleintjes lopen hier rond in het atelier van Geppetto en wagen zich in de bek van de walvis. Er zijn oneindig veel dingen te doen: draaimolens, een interactief museum, marionettentheater, een klimparcours en zelfs een reis aan boord van een piratenschip om Pinokkio te redden uit de buik van de walvis! Zie blz. 234.

► Het zeeaquarium van Livorno.

Twee zeeschildpadden, Ari en Cuba, stelen hier de show. Hoewel ze 200 kg wegen, bewegen ze gracieus tussen de haaien, roggen, clownvissen en napoleonvissen. Er zwemmen ook wonderlijke prehistorische koningskrabben, kwallen, inktvissen, zeebrasems en trompetvissen. Je bekijkt ze vanuit een tunnel onder het water. Zie blz. 302.

► Fantastische beelden in de Tarottuin in Capalbio.

De Zon, de Magiër, de Hoge priesteres,

Kajakken in de Marmitte dei Giganti in de Marche

Photo by Happy River/www.marmittedeigigantiincanoa.it

de keizerin, de Duivel, alle 22 Grote Arcana uit het tarotspel zijn hier fantasievol verbeeld door kunstenaars Niki de Saint Phalle. Zo is er een kleurrijke dikke dame, een lief blauw monster, een zeskoppige waterslang en een groene draak: originele moderne kunst. **Zie blz. 346.**

► **Het wilde Westen in Roselle.** Zet je cowboyhoed op voor een dag met de *butteri*, de cowboys van de Maremma. Maak kennis met hun paarden, koeien met grote hoorns en pony's waarop de kinderen een ritje kunnen maken. Er zijn shows waarin de *butteri* hun paardrijkunsten vertonen, koeien vangen met een lasso, hun dieren merken en spelletjes doen met de paarden. Gegarandeerd een dag om nooit te vergeten! **Zie blz. 349.**

► **De canyon van Lame Rosse bij Macerata.** Door de smalle doorgangen en okerkleurige rotsformaties met golvende lijnen waan je je in Arizona. De wandelroute start bij het Lago di Fiastra. Na een klein bos, aangenaam in de zomer, kom je bij een terrein met afgebrokkelde steenresten. Vandaar slingert de canyon omhoog. Als je boven bent, ga dan zitten en sluit je ogen. Je

hoort een zacht geluid: dat zijn de steentjes die door erosie loskomen van de rotswanden. De gemakkelijke route duurt 1 uur (*vanaf 4 jaar*) en is goed aangegeven (*wandelpad 335/E2*). **Zie blz. 590.**

► **Kajakken in de Marmitte dei Giganti in Fossombrone.**

Na een korte uitleg stap je in een een- of tweepersoonskajak en verken je met een instructeur de grotten van Metauro. Diep in de kloof is het zicht op de witte rotswanden schitterend. De tocht (*vanaf 7 jaar*) duurt ruim 1.30 uur, zonder zwempauzes. **Zie blz. 582.**

► **Fietsen op Polvese in het Lago Trasimeno.**

Tegenover de aanlegplaats van de veerboot in San Feliciano kun je fietsen huren. De veerboot brengt je vervolgens in een kwartier naar het eiland Polvese. Op dit vogelrijke eiland is het rustig fietsen, grotendeels in de schaduw. Onderweg kom je langs een mooi kasteeltje, door een bos met steeneiken, langs een meer en door een olijfgaard. De route is 4 km lang, ideaal voor de kleintjes. **Zie blz. 537.**

Butteri, de cowboys van de Maremma, met een kudde koeien in Monte Romano, Toscane

Toscane, Umbrië en de Marche van A tot Z

Alarmnummers

Algemeen nummer voor alle noodgevallen: ☎ 112.

Medische spoed: ☎ 118

App: 112 Where Are U (App Store, Google Play en Microsoft Store)

Wegenwacht: ACI (Automobile Club d'Italia): ☎ 803 116.

Hulp op zee: ☎ 1530.

Gevonden voorwerpen: ☎ 055 33 48 02.

Bankpas verloren of gestolen:

heb je je pas (Master Card of Visa) verloren of is hij gestolen? Neem contact op met de uitgever/maatschappij van je pas en laat je kaart zo snel mogelijk blokkeren. Doe bij diefstal of misbruik ook aangifte bij de politie.

Consulaten

Florence

België – Via dei Servi 28 -

☎ 055 28 20 94 -

consubel.firenze@tiscali.it.

Nederland – Via Pier Capponi 73 -

☎ 055 07 49 108 -

info@florencenetherlands.it.

Ancona

België – Centro Commerciale

Palombare - Via dell'Industria 2/F -

☎ 071 28 99 81 -

consolato@cagnoni.it.

Nederland – Corso Stamina 49 -

☎ 071 20 32 07 -

studio.panzini@tin.it.

Elektriciteit

De netspanning in Italië is gelijk aan die in Nederland en België (230 V), maar stekkers en stopcontacten

leveren weleens problemen op. Je hebt dus een verloopstekker nodig.

Feestdagen

Let op dat je *giorno festivo*, Italiaans voor feestdag, niet verwart met *giorno feriale* (werkdag).

1 januari – Nieuwjaar (*Capodanno*).

6 januari – Driekoningen (*Epifania*).

Pasen – *Pasqua*.

Paasmaandag – *Pasquetta*.

25 april – Herdenking van de bevrijding in 1945 (*Liberazione del 1945*).

1 mei – Dag van de Arbeid (*Festa del Lavoro*).

15 augustus – Maria-Hemelvaart (*Festa dell'Assunta*).

1 november – Allerheiligen (*Ognissanti*).

8 december – Onbevleete Ontvangenis (*Immacolata Concezione*).

25 december – Kerst (*Natale*).

26 december – Tweede kerstdag (*Santo Stefano*).

Elke stad viert bovendien het feest van de eigen beschermheilige (*Santo Patrono*).

Houd er rekening mee dat op 24 en 31 december en op 14 en 15 augustus veel winkels en bedrijven gesloten zijn.

Geldzaken

De munteenheid van Italië is de euro.

Bankpassen

Je bankpas of creditcard zal niet overal worden geaccepteerd.

Vooral in kleinere zaken moet vaak contant worden betaald. Aan geldautomaten is in Italië geen gebrek.

Zoek van tevoren op wat de kosten zijn voor het pinnen met je pinpas of creditcard, en zorg dat je het telefoonnummer bij je hebt dat je moet bellen bij verlies of diefstal van je pasje(s).

Openingstijden banken

Doorgaans ma-vr 8.30-13.30, 15.00-16.30/17.00 u. De belangrijkste filialen zijn ook op zaterdagmorgen geopend. Vergeet niet een nummertje te trekken.

Gezondheid

☞ Zie ook 'Verzekeringen', blz. 37.

Apotheken

Een apotheek (*farmacia*) is herkenbaar aan een groen kruis. Apotheken zijn meestal geopend van 8.30 tot 13.00 u en van 16.00 tot 19.30 u. Als ze gesloten zijn, is er een lijst te vinden met de namen van op dat moment dienstdoende artsen en apotheken.

Musea en bezienswaardigheden

Openingstijden

De zomertijd noemen de Italianen *ora legale*, de wintertijd *ora solare*. Als Italianen het jaar verdelen in winter en zomer (voor de openingstijden van musea en bezienswaardigheden), dan gaat de zomer in met de invoering van de zomertijd.

Bij de meeste musea kun je vanaf een halfuur of uur voor sluitingstijd niet meer naar binnen. Archeologische vindplaatsen en parken sluiten een uur voor zonsopgang (in het voor- en najaar vaak al om 18.00 uur). Buiten het hoogseizoen hebben veel bezienswaardigheden aangepaste openingstijden.

Let op: op feestdagen (blz. 40), zijn de meeste monumenten niet toe-

gankelijk, maar sommige wel; vraag van tevoren inlichtingen.

Kerken

Voor het bezoek aan een kerk is correcte kleding vereist (bedekte knieën en schouders, dat geldt voor iedereen).

De meeste kerken zijn gesloten van 12.00 tot 16.00 u. De grote basilieken zijn de hele dag van 7.00 tot 18.00 u geopend. Bezoek de kerken bij voorkeur in de ochtenduren, dan is de natuurlijke lichtinval het mooist. Om de kunstwerken en kapellen te verlichten moet je soms een muntje in een automaat werpen.

Onvoorziene sluiting

Het is verstandig om eerst te bellen voor je op pad gaat. Het Toscaanse erfgoed is uitgebreid en bijna overal zijn voortdurend restauratiewerkzaamheden aan de gang, die soms jaren kunnen duren. Ook **musea** zijn soms volledig of gedeeltelijk gesloten vanwege restauratiewerkzaamheden of personeelsgebrek.

Toegangsprijzen

De nationale musea zijn gratis voor jongeren tot 18 jaar en voor iedereen op de eerste zondag van de maand. Vraag inlichtingen bij de kassa voor je een kaartje koopt. **Settimana della Cultura** - Tijdens de week van het cultureel erfgoed, waarvan de data jaarlijks wijzigen, zijn sommige monumenten en musea gratis toegankelijk.

Veel Italiaanse collecties, archeologische vindplaatsen en monumenten worden beheerd door het **Fundo per l'Ambiente Italiano** (*fondoambiente.it*). Dit fonds is verantwoordelijk voor het behoud en de promotie van dit erfgoed. Wie lid is heeft recht op een jaar lang gratis bezoeken: € 39, tot 25 jaar € 20, gezin € 66.

Een marmergroeve bij Carrara in de Apuaanse Alpen
ViktorCap/Getty Images Plus

3

Lucca, de Versilia en de Apuaanse Alpen

MICHELINKAART 563 – PROVINCIES LUCCA EN MASSA-CARRARA

Lucca ★★★	240
Ten westen van Lucca:	
De Versilia ★	253
Ten noordwesten van Lucca:	
De Garfagnana ★	263
De Lunigiana ★	267

Lucca

De geboorteplaats van Giacomo Puccini is een juweeltje dat niemand links mag laten liggen. Achter de zware vestingmuren die getuigen van een glorieus verleden, ligt een bijzonder sfeervol middeleeuws stadje met een rijke en uitzonderlijke architectuur. Het leven is goed in Lucca, waar het in de levendige, smalle straatjes een komen en gaan is van fietsers en voetgangers. Door de kerkgevels, die bijna kantwerk lijken, de twee oude torens die zijn overgebleven van de honderd die er vroeger naar de hemel reikten, en de ovale Piazza dell'Anfiteatro met zijn gezellige terrasjes, is de verleiding groot om wat langer in Lucca te blijven.

Ligging

88.798 inwoners

REGIOKAART C4 (BLZ. 238-239) - PLATTEGROND (BLZ. 244). Lucca ligt 75 km ten westen van Florence en 20 km ten oosten van Viareggio via de A11.

Aanraders

De kerk San Michele in Foro, de Piazza San Martino, de Via Fillungo, een wandeling over de stadsmuur, de Piazza dell'Anfiteatro.

Planning

Trek een hele dag uit voor Lucca, met idealiter een overnachting om van de avond en ochtend te profiteren voor de komst van de toeristen, en een halve dag voor de villa's in de omgeving.

Praktisch blz. 250

Adresboekje blz. 250

Wandelen

PLATTEGROND (BLZ. 244)

★★★ Città Vecchia

 Rondwandeling in groen aangegeven op de plattegrond op blz. 244, vertrek vanaf de Piazza San Martino. Reken op 3 uur zonder museumbezoek.

De straten en pleinen van het **oude Lucca** (*Città Vecchia*) hebben nog niets aan grandeur ingeboet. De harmonieuze mengeling van gotiek en renaissance is bijzonder aantrekkelijk, met weelderige paleizen, statige torens, oude winkels, fraai bewerkte poorten, sierlijke balkons en smeedijzeren hekken.

De bloei van de zijdeteelt

Het als vrije gemeente gestichte Lucca werd in de 12de en 13de eeuw steeds rijker en machtiger dankzij de zijdeproductie en -handel. De stad beleefde zijn gouden periode in de eerste helft van de 14de eeuw, onder het bewind van de grote *condottiere* **Castruccio Castracani**. In die tijd, waarin de handelaren van Lucca hun inmiddels beroemde zijde in heel Europa en het Midden-Oosten verkochten, werd ook het merendeel van de kerken gebouwd en voorzien van schitterende gevels. Lucca nam hierbij weliswaar de stijl van de Pisaanse architecten over, maar verrijkte en verfijnde de decoratie op een fantasievolle manier.

De Duomo di San Martino in Lucca heeft een herkenbare façade in wit en groen marmer.
Eloi_Omella/Getty Images Plus

★★★ Duomo di San Martino B2

☎ 0583 49 05 30 - www.museocattedralelucca.it - ♿ - 9.30-18.00, zo 12.00-18.00 u; 's winters: vraag inl. - € 3; € 10 combikaartje met de campanile, het Museo della Cattedrale en de Battistero e Chiesa dei Santi Giovanni e Reparata.

Na de heropbouw in de 11de eeuw volgde een vrijwel complete verbouwing van de buitenkant van de kathedraal in de 13de eeuw en van de binnenkant in de 14de en 15de eeuw. De prachtige **voorgevel**★★ van wit en groen marmer van de architect **Guidetto da Como** maakt een zeer evenwichtige indruk, ondanks de asymmetrisch geplaatste klokkentoren en het ontbreken van een fronton. De bovenzijde, met drie boven elkaar gelegen zuilengalerijen, is het vroegste voorbeeld van de Pisaans-romaanse bouwstijl (*blz. 87*) in Lucca, maar wel in een luchtigere versie die van alle strengheid is ontdaan: de arcaden zijn breder dan in de Pisaanse kerken, de zuilen zijn verbluffend fantasierijk en boven elke bogenreeks bevindt zich een fries met geometrische en planten- en dierenmotieven van ingelegd marmer. De ranke **klokkentoren**★ met zijn krachtige lijnen dateert uit de 13de eeuw. Het contrast tussen het oker en het wit, de ramen die naar boven toe steeds groter worden, de vensterbogen en kleine blinde arcaden die elke verdieping met een witte festoen markeren, geven een indruk van lichtheid (*10.00-18.00 u, 's winters: vraag inl. - € 3, € 10 combikaartje met de kathedraal, het Museo della Cattedrale en de Battistero e Chiesa dei Santi Giovanni e Reparata*). Let op de **decoratie**★ van het portaal: zuilen die kleine, naïeve pilaren dragen, blinde arcaden geaccentueerd met rood marmer, een fries met marmeren inlegwerk, en beeldhouwde taferelen: op het linkerportaal een *Kruisafneming* en een *Aanbidding van de wijzen* van **Nicola Pisano**, op de andere twee portalen de *Hemelvaart* en het *Martelaarschap van Regulus* (een plaatselijke heilige die werd onthoofd) van Lombardische meesters in de 13de eeuw. Tussen de portalen zijn taferelen uit het leven van Sint-Maarten te zien, en eronder de werken van de maand.

Interieur – Het elegante triforium met gracieuze zuiltjes boven het schip, met beschilderd gotisch booggewelf, vormt een mooi contrast met de rondbogen die op robuuste pijlers rusten. Op de achterzijde van de voorgevel prijkt een ro-

De legende van het Heilig Gelaat

Onmogelijk over Lucca te praten zonder het **Volto Santo** ('Heilig Gelaat') of Santa Croce te noemen, het wonderbaarlijke crucifix dat in de Duomo di San Martino wordt vereerd. **Nicodemus** zou de beeltenis na de graflegging hebben gesneden zoals de Verlosser er in zijn herinnering had uitgezien. Het beeld zou zijn zoekgeraakt, maar spoelde in de 8ste eeuw weer aan in Luni, ten noorden van Viareggio, om vervolgens bewaard te worden in de kathedraal van Lucca. In de middeleeuwen was het Volto Santo wijd en zijd bekend, want de legende werd door kooplieden uit Lucca verspreid tot in Noord-Europa. De raadselachtige verplaatsing van het Volto Santo wordt op de avond van 13 september herdacht met de **Luminara di Santa Croce**: een immense processie door de straten van Lucca.

maans beeldhouwwerk met de beroemde scène van Sint-Maarten die zijn mantel deelt met een bedelaar.

Boven het tweede altaar in de linkerzijbeuk hangt de *Presentatie van Maria in de tempel* van Alessandro Allori (1598). Iets hoger is de verfijnde *tempietto* te bewonderen, een renaissancekapelletje in de vorm van een tempel dat in 1484 door de plaatselijke architect en beeldhouwer **Matteo Civitali** (1436-1502) werd gemaakt voor het **Volto Santo** (zie *kader hierboven*).

Het grote houten **Christusbeeld**★ (eind 11de eeuw), dat in de loop van de tijd zwart is geworden, zou een replica zijn van een ouder werk, dat wellicht aanleiding vormde voor de legende. In de as van de linkerzijbeuk staat op het gebeeldhouwde altaar een mooi beeld van de *Opstanding van Christus* van Giambologna. De linkerdwarsbeuk geeft toegang tot de kapel van het Sanctuarium, met boven het altaar *Maria met Kind tussen de H. Stefanus en Johannes de Doper* (1509) van de Florentijnse schilder **Fra Bartolomeo**.

Sacristie – Deze is te bereiken via de rechterzijbeuk. Boven het altaar hangt een prachtige *Maria met Kind omringd door heiligen* in levendige kleuren van **Domenico Ghirlandaio**. Het belangrijkste kunstwerk is echter het witmarmeren **grafmonument van Ilaria del Carretto**★★, de in 1405 gestorven echtgenote van Paolo Guinigi. **Jacopo della Quercia** beeldde de jonge vrouw uit in een opmerkelijk soepel lang gewaad in haar doodslaap met een hond, symbool van de trouw, aan haar voeten. Talloze verliefden komen hier Ilaria aanraken en bescherming vragen voor hun toekomstige leven.

Terug in het schip is in de derde kapel van de rechterzijbeuk op het altaar nog het **Laatste Avondmaal**★ van Tintoretto te bewonderen, een ontroerend tafereel waarop de schilder zijn zo kenmerkende licht laat vallen.

Museo della Cattedrale B2

Piazza Antelminelli - ☎ 0583 49 05 30 - www.museocattedralelucca.it - 10.00-18.00 u; 's winters: vraag inl. - € 4; € 10 combikaartje met de campanile, de kathedraal en de Battistero e Chiesa dei Santi Giovanni e Reparata.

In dit museum zijn liturgische voorwerpen, schilderijen en beeldhouwwerken te zien, zoals de apostel van Jacopo della Quercia en ornamenten voor de processie van het Volto Santo.

★ Battistero e Chiesa dei Santi Giovanni e Reparata - Area archeologica B2

Piazza San Giovanni - 10.00-18.00 u; 's winters: vraag inl. - € 4; € 10 combikaartje met de campanile, kathedraal en het Museo della Cattedrale.

In de loop van twintig jaar archeologische opgravingen zijn in deze 10de-eeuwse

kerk de resten van een huis en thermen uit de Romeinse tijd blootgelegd, alsmede de fundamenten van de **oorspronkelijke kathedraal** en de **doopkapel**.

 In de kerk vinden optredens plaats van het permanente festival **Puccini e la sua Lucca** (blz. 250).

Steek de Piazza del Giglio over. Aan het plein staat het neoclassicistische **Teatro del Giglio**.

★ **Piazza Napoleone** B2

Aan dit grote plein in de schaduw van de platanen die zijn aangelegd door Elisa Bonaparte, verrijst het **Palazzo Ducale** dat de Florentijnse architect **Bartolomeo Ammannati** in de 16de eeuw optrok.

Neem de Via Beccheria naar de Piazza San Michele.

Piazza San Michele B2

Dit is het vroegere Romeinse forum. De oudste gebouwen aan het plein dateren uit de 13de en 14de eeuw. Op de hoek met de Via Vittorio Veneto markeren arcaden in renaissancestijl de benedenverdieping met loggia van het **Palazzo Pretorio**, het voormalig paleis van de podestà (stadsbestuur).

★★ **San Michele in Foro** B2

Piazza San Michele - ☎ 0583 53 576 - ♿ - 9.00-18.00 u.

Deze kerk uit de 12de-14de eeuw, die ter hoogte van het transept een massieve klokkentoren heeft, bepaalt met zijn lichtgekleurde bouwmassa, rondom versierd met blinde arcaden en zuilengalerijen, het beeld van het plein. De bijzonder hoge **gevel★★** (13de eeuw), eigenlijk bedoeld voor een schip dat aanzienlijk hoger had moeten worden dan het huidige, vertoont, ondanks ingrijpende restauraties in de 14e eeuw, zowel de meest weelderige als de luchtigste vormen die de Pisaans-romaanse stijl heeft voortgebracht. De architect is hier bijna als siersmid te werk gegaan, door de diepte van de loggia's te accentueren, de decoratieve motieven in de zuilen te laten terugkomen, en friezen met dierenfiguren en marmeren inlegwerk aan te brengen. De topgevel is bekroond met twee musicerende engelen rond een groot beeld van de H. Michaël die de draak velt.

Interieur – Dit is eveneens romaans, behalve de gewelven die in de 16de eeuw de houten kapconstructie vervingen, en contrasteert door zijn eenvoud met de buitenkant. Een triomfboog over de totale hoogte van het schip geeft de binnenruimte een fraaie opgaande lijn. De witgeglazuurde, jeugdig ogende **Madonna★** van terracotta boven het eerste altaar van de rechterzijbeuk is van **Andrea della Robbia**. Het geschilderde crucifix voor het koor, met het bovenlijf en de kleding van Christus in licht reliëf, is gemaakt door een plaatselijke kunstenaar (eerste helft 12de eeuw).

In de rechterdwarsbeuk hangt een fraai en kleurrijk **schilderij★** van **Filippino Lippi**, dat de heiligen Rochus, Sebastiaan, Hiëronymus en Helena voorstelt.

Volg de Via Beccheria en neem dan rechtsaf de Via Roma naar de Via Fillungo.

★ **Via Fillungo** B1-2

Deze winkelstraat is de meest schilderachtige en elegante van Lucca. Aan het begin ervan staat

De prinses van Lucca

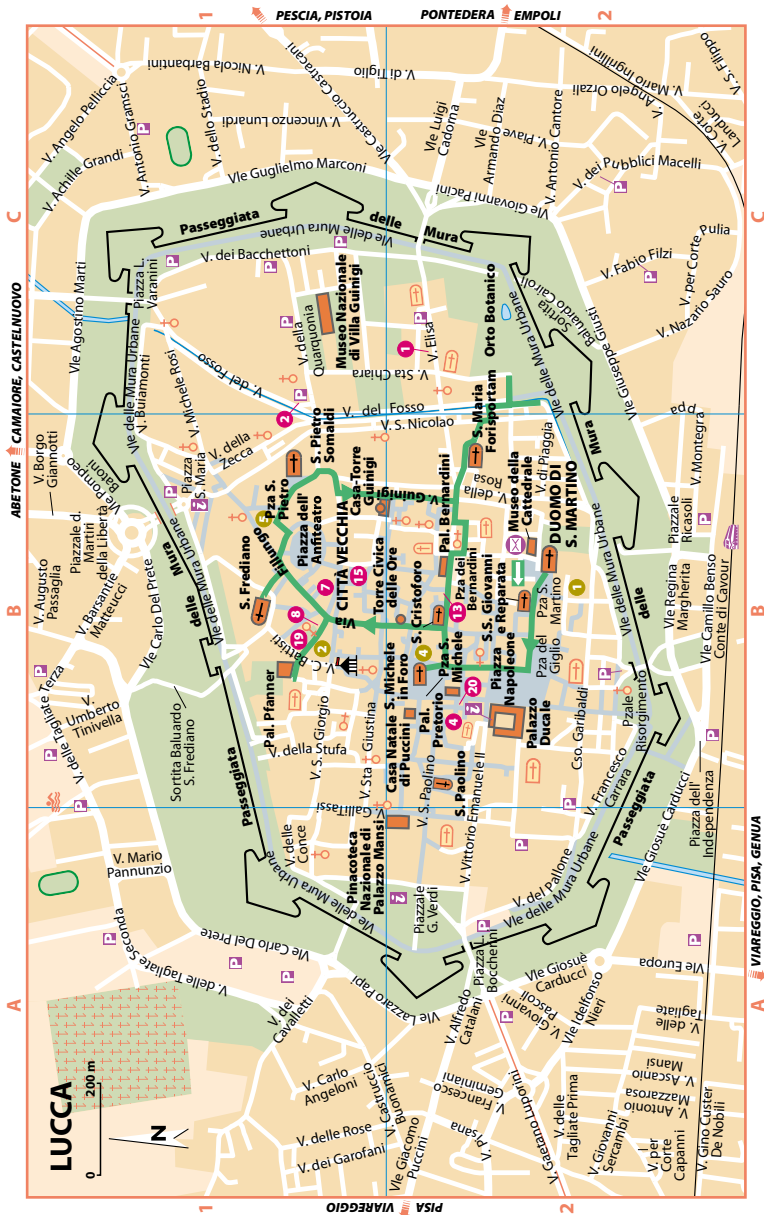
In de vroege 19de eeuw werd het leven in Lucca korte tijd beheerst door een vrouw, **Elisa Bonaparte**, die door haar broer Napoleon na zijn veroveringen in Italië tot prinses van Lucca en Piombino werd verheven. Bijgestaan door haar echtgenoot Felix Baciocchi regeerde zij van 1805 tot 1813 met vaste hand en wijsheid over haar prinsdom en spreidde een groot talent voor bestuurlijke zaken tentoon.

UIT ETEN

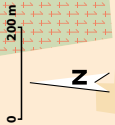
- 1 GHI Orti di Via Elisa
- 2 Il Mecenate a Lucca
- 4 Buca di Sant'Antonio
- 7 Osteria Baralla
- 8 La Parte degli Angeli
- 13 Ristorante All'Olivo
- 15 Trattoria Gigi
- 19 Osteria del Manzo
- 20 Osteria da Rosolo

OVERNACHTEN

- 1 Albergo San Martino
- 2 Alla Corte degli Angeli
- 5 A Palazzo Busdraghi
- 4 Palazzo Rocchi

LUCCA

rechts de romaanse kerk **San Cristoforo**, die tegenwoordig als expositieruimte wordt gebruikt. In de gevel, met afwisselend licht en donker marmer, zit onder een elegant roosvenster een mooi portaal, met in de bovendorpel gebeeldhouwde bloemmotieven. Het sobere, maar stijlvolle interieur baadt in een rozig licht. In de stenen muren zijn de namen gegraveerd van inwoners van Lucca die in de oorlog sneuvelden.

In de straat verheft zich de 13de-eeuwse **Torre delle Ore** (juni-sept. 10.30-19.30 u (18.30 u april en mei, 16.00 u okt.) - € 6). De klim van 208 treden wordt beloond met een prachtig **panorama**★★.

Iets verderop links, in de Via degli Asili, getuigt het 17de-eeuwse **Palazzo Pfanner** van de vroegere pracht en praal, met zijn monumentale buitentrap met bogen en balustrades en zijn 18de-eeuwse tuin met de promenade van de stadsmuur als decor (☎ 0583 95 21 55 - www.palazzopfanner.it - 10.00-18.00 u - dec.-maart alleen op afspraak - € 4,50 woonhuis, € 4,50 tuin, € 6,50 combikaartje).

Het laatste stuk van de Via Cesare Battisti wordt gedomineerd door de robuuste klokkentoren van de San Frediano.

★ **San Frediano** B1

Piazza San Frediano - www.sanfredianolucca.com - 9.30-17.00, za 9.30-17.30, zo 9.30-17.00 u - € 3.

Deze romaanse kerk, een van de grootste van de stad, verving in de 12de eeuw een basiliek die in de 6de eeuw was gesticht door de bisschop van Lucca, de H. Frediano. Aan hem wordt het wonder toegedicht dat hij het water van de Serchio beteugelde, de rivier die langs de noordkant van de stad stroomt. Opmerkelijk aan de kerk is dat de koorsluiting op het westen ligt, tegen de traditie in dat kerken naar Jeruzalem, dus oostwaarts gericht moeten zijn. De **gevel** draagt een groot 13de-eeuws **mozaïek** in Byzantijnse stijl. Een mooie klokkentoren met kantelen steekt boven de kerk uit.

Interieur – In het zeer sobere schip staat een 12de-eeuws romaans **doopvont**★ met gebeeldhouwde panelen die de doortocht door de Rode Zee voorstellen. De **Cappella Trenta** bevat een gotische **polyptiek**★ in marmer van **Jacopo della Quercia**, die in een levendige en soepele stijl *Maria met Kind omringd door heiligen* heeft uitgebeeld. De Sant'Agostinokapel heeft boeiende fresco's (16de eeuw) van Amico Aspertini, die de beroemde reis van het Volto Santo naar Lucca vertellen (zie kader blz. 242).

Ga de Via Fillungo weer in en sla rechts een overwelfd straatje in.

★★ **Piazza dell'Anfiteatro** B1

Dit plein dankt zijn ovale vorm aan de contouren van het Romeinse **amfiteater** (2de eeuw) dat na het uiteenvallen van het West-Romeinse Rijk in verval raakte en in de middeleeuwen als bouw materiaal voor de kerken in de stad werd gebruikt, met name het marmer voor de gevels. De open ruimte werd daarna volgebouwd met huizen. Pas in 1830 werd het plein midden in de middeleeuwse wijk weer vrijgemaakt en kreeg het zijn huidige aanzien.

Vlakbij ligt de kleine, onregelmatig gevormde **Piazza San Pietro**, met statige 16de-eeuwse huizen. De tweekleurige toren (natuurstenen onderzijde met een opbouw van baksteen) van de 12de-eeuwse romaanse **San Pietro Somaldi** steekt hoog boven het plein uit. De gevel van de kerk, in Pisaanse stijl met twee galerijen boven elkaar, werd in de 14de eeuw voltooid. Op de bovendorpel van het middenportaal prijkt *Jesus overhandigt de sleutel aan Petrus*. *Geopend zo om 10.00 u voor de mis. Ga verder naar de Via Antonio Mordini, sla rechtsaf voorbij San Pietro, en neem dan de derde weg links (Via Guinigi) tot de Via Sant'Andrea.*

Praktisch

Inlichtingen

Toeristenbureau – *Vecchia Porta San Donato - Piazzale Verdi* - ☎ 0583 58 31 50 - www.turismo.lucca.it.

Aankomst en vertrek

Bus – De **Compagnia Toscana Trasporti (CTT)** – www.lucca.cttnord.it) onderhoudt de verbinding met Florence (ca. 1.20 uur), Pisa (ca. 1 uur naar het vliegveld) en de Versilia.

Trein – Op het station (*Piazza Ricasoli* – www.trenitalia.com) vertrekken treinen naar Florence (1.40 uur) en Pisa (25 min).

Taxi – ☎ 0583 1745.

Parkeren – Alleen bewoners mogen in het centrum rijden, informeer bij je hotel naar een vergunning. De betaalde parkeergarages binnen de stadsmuur zijn snel vol.

Evenementen

Mercato Antiquario Lucchese – *Elk 3de weekend van de maand.* Antiekmarkt op de Piazza Antelminelli en omliggende straten.

Festival Puccini e la sua Lucca – www.puccinielasualucca.it. Permanent festival ter ere van Giacomo Puccini. Concerten in de San Giovannikerk.

Antiche Camelie della Lucchesia – *3 weekenden maart-april - Pieve di Compito, Capannori, 13 km ten zuidoosten van Lucca* – www.camelielucchesia.it. Wie van tuinen en camelia's houdt, mag dit evenement niet missen.

Lucca Summer Festival – *Juli* – www.summer-festival.com. de grootste namen uit de hedendaagse pop/rock-wereld.

Lucca Comics and Games – *Okt.-nov.* – www.luccacomicsandgames.com. Het grootste stripfestival van Italië.

Adresboekje

PLATTEGROND (BLZ. 244)

Uit eten

Goedkoop

1 **Gli Orti di Via Elisa** – **C2** – *Via Elisa 17* – ☎ 0583 49 12 41 – www.ristorantegliorti.it – *gesl. wo en do-middag* – *hoofdgerecht € 13/16*. Dit restaurant paart traditie aan dynamiek. Naast de dagschotel en karakteristieke grillschotels biedt het een ruime keus aan specialiteiten, dit alles in een gemoeidelijke bistro-ambiance.

8 **La Parte degli Angeli** – **B1** – *Via degli Angeli 23* – ☎ 346 807 9791 – *gesl. ma en 's middags* – *hoofdgerecht € 12/18*. Stap vooral binnen bij dit bescheiden hotelrestaurant. Er worden mooie streekgerechten geserveerd, met jazzmuziek op de achtergrond. De

bediening is attent en de binnenplaats fijn om te zitten.

Doorsneeprijzen

20 **Osteria da Rosolo** – **B2** – *Corte Campana 3* – ☎ 0583 31 20 37 – www.osteriadarosolo.com – *dag., lunch en diner* – *hoofdgerecht € 15/30*. Hier kom je voor een degelijke pasta (ravioli, spaghetti alle vongole, pappardelle, enz.) en de eerlijke regionale keuken. Ook een fijn terras in de schaduw.

19 **Osteria del Manzo** – **B1** – *Via Cesare Battisti 28* – ☎ 0583 49 06 49 – *gesl. 's middags en zo* – *hoofdgerecht € 18*. Deze osteria trekt een uiteenlopend publiek: van vrije beroepsbeoefenaren tot muziekstudenten en toeristen. Typisch Toscaanse gerechten en heerlijke desserts.

15 **Trattoria Gigi** – **B1** – *Piazza del Carmine 7* – ☎ 0583 46 72 66 – *lunch en diner* – *gesl. wo* – *hoofd-*

gerecht € 17/20. Leuk adresje voor traditionele gerechten met een snufje modern.

7 Osteria Baralla - B1 - Via dell'Anfiteatro 5-9 - ☎ 0583 44 02 40 - www.osteriabaralla.it - lunch en diner - gesl. zo - reserv. aanbevolen. - hoofdgerecht € 13/25.

Pittoresk restaurant in de ingang van de dienstvertrekken van een middeleeuws palazzo. Onder de mooie gewelven van de grote eetzaal of in een wat intiemer zaaltje geniet je van typische streekgerechten.

2 Il Mecenate a Lucca - BC1 - Via del Fosso 94 - ☎ 0583 51 18 61 - www.ristorantemecenate.it - lunch en diner - gesl. di - hoofdgerecht € 14/18. Deze authentieke trattoria in een oude wasserij serveert een keur van culinaire specialiteiten uit de streek. Het aangename terras kijkt uit op de San Francescokerk.

4 Buca di Sant'Antonio - B2 - Via della Cervia 3 - ☎ 0583 55 881 - www.bucadisantantonio.com - gesl. zo-avond en ma - hoofdgerecht € 16/25. Op de begane grond was ooit de stal waar men van paard wisselde terwijl in de 'buca', de kamer op de onderste etage, het eten werd geserveerd. De muren en het plafond hangen vol met voorwerpen die de zaak persoonlijkheid verlenen. Op de kaart ligt de nadruk op oude streekrecepten.

Wat meer luxe

13 Ristorante All'Olivo - B2 - Piazza San Quirico 1 - ☎ 0583 49 62 64 - www.ristoranteolivo.it - dag., lunch en diner - hoofdgerecht € 20/25. Dit kleine, maar fijne restaurant, met terras op een van de mooiste pleinen in het oude centrum, biedt een gemengde kaart met vis- en streekgerechten.

Een tussendoortje

Buccellato Taddeucci - B2 - Piazza San Michele 34 - ☎ 0583 49 49 33 - www.buccellatotaddeucci.com. Al sinds 1881 wijdt de familie Taddeucci

zich aan deze banketbakkerij, tot ons grote plezier. Ze verkopen onder meer *buccellati* (taarten in de vorm van een krans of stokbrood waar Lucca bekend om staat), hartige taarten, *ricciarelli* (amandelkoek), *pinolate* (koekjes gevuld met pijnboompitten), cantuccini (amandelkoekjes) en *panforte*.

Gelatarium - B2 - Via Vittorio Veneto 36-38 - ☎ 335 189 1332 - www.gelatarium.com - 14.00-18.00 u (18.30 u vr-za en 17.00 u ma) - gesl. di beh. 's zomers.

Hier stel je je eigen ijsje samen, inclusief topping, en betaal je aan de kassa. Geniet ondertussen van de schommels!

Gelateria Anfiteatro - B1 - Piazza Anfiteatro 18 - ☎ 333 848 6000 - www.gelateriaanfiteatro.it. Geniet van een ijsje op een van de mooiste pleinen van Italië! Al het ijs in deze kleine salon is gemaakt van vers fruit en seizoensproducten. Uitgelezen smaken voor een verfrissende pauze.

Uitgaan

Enoteca Vanni - B1-2 - Piazza San Salvatore 7 - ☎ 0583 49 19 02 - www.enotecavanni.it - 10.00-13.00, 16.00-20.00 u - gesl. zo en ma-ochtend. Deze gerenommeerde wijnhandel - van binnen een woud van aanbevelingen - is een ideale plek om eind van de dag aan een tafeltje buiten van een drankje te genieten.

Enoteca Marsili - B2 - Piazza San Michele 38 - ☎ 0583 49 17 51 - 9.00-19.30, ma 11.00-19.30 u - gesl. zo. Deze wat intiemere wijnbar leent zich ook uitstekend voor het drinken van een *spritz*, met als bonus het uitzicht op de San Michel.

Betty Blue Café - B1 -

Via Gonfalone 16-18 - ☎ 0334 97 95 806 - bettyblue.eatbu.com - dag. beh. zo 17.30-2.00 u.

Levendige bar tussen de Piazza dell'Anfiteatro en de Piazza Santa Maria. Pop-inrichting en -sfeer.

Vertaling	Henriëtte Gorthuis, Karin Snoep, Marian van der Ster
Eindredactie	Theo Scholten
Opmaak	Asterisk*, Amsterdam
Omslagfoto	Konstantin/iStock
Oorspronkelijke titel	Guide Vert Toscane, Ombrie et Marches
Oorspronkelijke uitgever	Michelin, Parijs
Uitgeefdirecteur	Philippe Orain
Uitgevers	Catherine Guégan (Michelin, Parijs) Lieven Defour (Lannoo, Tielt)
Eindredactie	Florence Picquot
Redactie	Eva Cantavenera, Marie-Isabelle Corradi, Caroline Delabroy, Alexandra Forterre, Anne Kanjounzeff, Sophie Lhéraud, Maura Marca, Laura Matesco, Philippe Orain, Guylène Ouvrard, Jean-Charles Pharamond, Jean-Claude Renard
Grafisch ontwerp	Christelle Le Déan, Sandro Borel
Omslagontwerp	Keppie & Keppie, Varsenare
Cartografie	Steluța Anghel, Costina-Ionela Lungu
Met dank aan	Laurence Apolinarski, Marion Capera, Cristian Catona, Oana Dimitriu, Gabriel Dragu, Hervé Dubois, Bogdan Gheorghiu, Pascal Grougon, Marie Simonet

© Michelin

© Cartografie: Michelin

© Nederlandse tekst: Uitgeverij Lannoo nv, Tielt, 2025

Het redactieteam heeft de grootste zorg besteed aan de samenstelling en de controle van deze gids. Maar omdat de gegevens voortdurend gewijzigd worden, moet de praktische informatie (prijzen, adressen, bezoeken, telefoonnummers, bezienswaardigheden, internet-adressen) worden beschouwd als een aanwijzing. Het is dan ook best mogelijk dat bepaalde info bij het verschijnen van deze gids niet helemaal correct of volledig is. Wij kunnen daar niet verantwoordelijk voor worden gesteld.

Deze gids bestaat voor en door u; u bewijst ons dan ook een grote dienst door eventuele tekortkomingen of vergissingen te melden. Aarzel niet om ons uw opmerkingen en suggesties over de inhoud van deze gids mee te delen. Bij een eerstvolgende bijgewerkte editie zullen wij daar rekening mee houden.

Contactadres

De Michelin Reisgids

Uitgeverij Lannoo

Kasteelstraat 97

B-8700 Tielt

michelinreisgids@lannoo.be

De Michelin Reisgids

Uitgeverij Terra Lannoo

Postbus 23202

1100 DS Amsterdam Zuidoost

michelinreisgids@terralannoo.nl

www.lannoo.com

D/2025/45/118 - NUR 512

ISBN 978 94 014 9863 0

Niets uit deze uitgave mag worden veelevoudigd en/of openbaar gemaakt door middel van druk, fotokopie, microfilm of op welke wijze ook zonder voorafgaande schriftelijke toestemming van de uitgever.